

PARİON TİYATROSUN'DA BULUNAN GLADIATÖR GRAFFİTOLARI

THE GLADIATOR GRAFFITIS FOUND AT THE THEATER OF PARION

H. Ertuğ ERGÜRER * - Vedat KELEŞ **

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 27 Kasım 2018	Received: November 27, 2018
Hakem Değerlendirmesi: 28 Kasım 2018	Peer Review: November 28, 2018
Kabul: 13 Aralık 2018	Accepted: December 13, 2018
DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.18.002	DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.18.002

Özet

Parion, Antik Troas'ın en önemli kentlerinden biridir. Çanakkale İli, Biga İlçesi, Kemer Köyü sınırlarında bulunmaktadır. Kentte kazı çalışmaları 2005 yılında nekropolde başlamıştır. Bu dönem boyunca yürütülen kazılar kentin yerleşim süreci hakkında önemli bilgiler vermiştir. Kamu binalarından ve güney nekropolisten ele geçen buluntular bize Parion'da MÖ 8. yüzyıldan MS 13. yüzyıla kadar yerleşimin olduğunu göstermiştir. Parion Tiyatrosu, kent merkezi olarak düşündüğümüz çanağın batı tarafında, Roma Hamamına çok yakın; Agora, Yamaç Hamamı ve Odeion gibi diğer yapılara çok uzak olmayan bir bölümde inşa edilmiştir. Parion Tiyatrosu'nda kazı çalışmaları, 2006 yılında orkestra üzerindeki Geç Dönem duvarında başlamış, sonrasında sahne binası podyumu, proscaenium, cavea ve orkestranın bir bölümünde devam etmiştir. Bu makalede tiyatrodaki Gladiatör Graffitoları tanıtılmıştır. İki büyük mermer blok üzerinde işlenen 5 Gladiatör ve sol profilden verilen bir yüz bu graffitoların en önemlileridir. Bu graffitolar da Roma Döneminde, Parion Tiyatrosu'nda, Gladiatör dövüşlerinin yapıldığını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Troas, Parion, Roma Tiyatrosu, Gladiatör, Grafiti.

* Dr. Öğr. Üyesi H. Ertuğ Ergürer, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman/TÜRKİYE, e-posta: ertiara@yandex.com.tr.

** Prof. Dr. Vedat KELEŞ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Samsun/TÜRKİYE, e-posta: vkelesus@gmail.com.

Abstract

Parion is one of the most important cities in Ancient Troad and it is in the territory of modern village of Kemer of Çanakkale- Biga. The excavation began in 2005 at the necropolis. The surveys and excavations conducted during this time yielded important information about the settlement process of the ancient town. The findings from some public buildings and from the southern necropolis indicate that Parion was settled from the 7th century BC up to the 13th century AD. Parion's theater was built on the west side of the bell tower, which we thought was the center of the city, very close to the Roman Baths, not far from the Agora and Odeion. Excavations at the theater of Parion were started in 2006 on the late period wall on the orchestra, followed by the stage podium, proscenium, cavea and the part of the orchestra. This article introduces gladiator graffiti in the theater. 5 gladiators carved on two large marble blocks and a face given from the left profile are the most important ones of these graffitis. These graffitis are of great importance in the Roman period, at the theater of Parion, showing that Gladiator fights were conducted at that time.

Keywords: Troad, Parion, Roman Theater, Gladiatör, Graffito.

I. Giriş

Antik Çağda Propontis olarak adlandırılan bölgenin güneyinde, Hellespontos'un Marmara Denizi'ne doğru çıkışında, Anadolu tarafında yer alan Parion, Troas Bölgesi'nin önemli bir liman kentidir. Liman kenti olması sayesinde elde ettiği zenginliği hem mimari kalıntılarda hem de buluntularında görmek mümkündür. Günümüzde Çanakkale İli, Biga İlçesi, Kemer Köyü'nde yer almaktadır (Harita 1). Kent, Eusebius'a göre MÖ 709'da kurulmuştur (Miller, 1970: 13; Tsetskhledaze, 2006: 23). Yine antik kaynaklar kentin Paros (Strabon: X, 487), Miletos (Strabon XIII.1.14; Tacticus: I.1-3) ve Erythrai (Pausanias: 9.27.1.) tarafından kolonize edildiğini belirtmişlerdir. Tarihi süreç içinde Parion'un erken dönemden itibaren konumu nedeniyle bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen güçlerin dikkatini çektiğini ve Parionlu yöneticilerin de bölgeye hâkim olmak isteyen güçler arasında doğru tarafı seçerek sürekli kentin gelişimine katkı sağladıkları söylenebilir.

Parion'da 2005 yılında nekropoliste başlayan çalışmalar Roma Hamamı, Yamaç Hamamı, Agora, Su Kemer, Su Deposu, Oda Mezarlar, Odeion ve Tiyatro'da devam

etmektedir (Harita 2). 14 yıldır sürdürülen bilimsel amaçlı arkeolojik kazılar ve 2018 sezonunda, Yamaç Hamamı'nda ele geçen Geç Geometrik terrakotta figürin başı kentte yerleşimin MÖ 709'dan önceye gittiğini kesin olarak belgelemiştir. Bu son buluntu ve diğer veriler, kentin MÖ 8. yüzyıl son çeyreğinden, MS 12. yüzyıl'a kadar kesintisiz bir kullanım gördüğünü ortaya koymuştur.

Yukarıda kent hakkında genel bilgi verdiğimiz bu makale, Parion Tiyatrosu'nda gladiatör dövüşlerine ait izlerin tanıtımını amaçlamaktadır.

Graffitoların ele geçtiği Parion Tiyatrosu, kent merkezinde Roma Hamamı ve Agora'ya çok yakın doğal bir tepenin yamacına kurulmuştur. Yapıda kazı çalışmaları 2006 yılında orkestra üzerindeki Geç Dönem duvarında başlamıştır. Sonrasında sahne binası ve çevresi, *proscenium*, *postscaenium*, *hyposcaenium*, *cavea* ve orkestranın bir bölümünde çalışmalara devam edilmiştir (Keleş, 2008: 45-56; Başaran, 2009: 53- 55; Başaran, 2010: 396- 398; Başaran, 2011: 285- 287; Başaran vd., 2012: 26- 28; Başaran vd.2013: 350-351; Ergürer, 2013: 77- 86; Başaran vd., 2014: 400-401; Ergürer ve Yıldızlı, 2014: 139-157; Ergürer ve Özer, 2016: 33- 64).

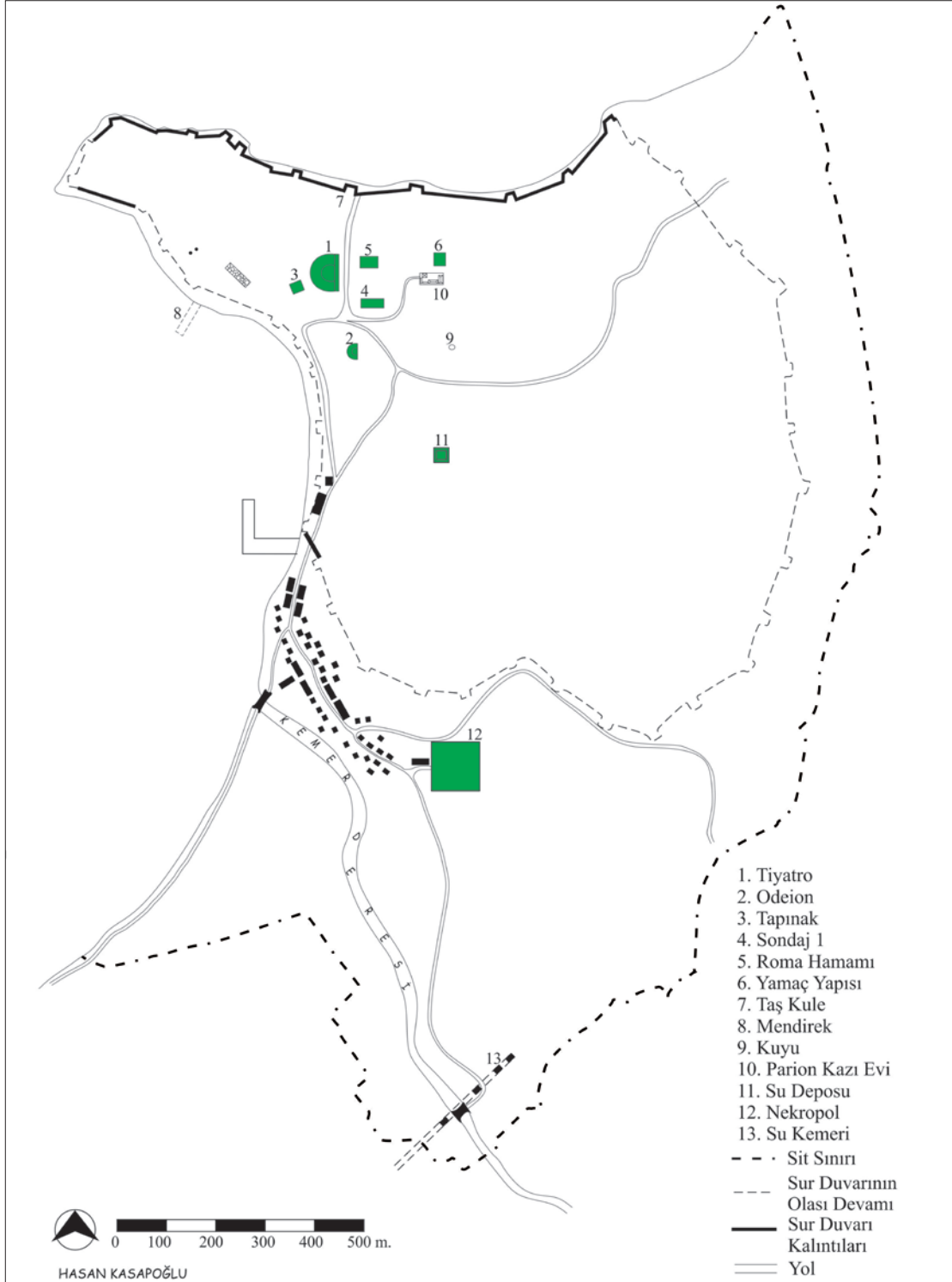

Harita 1: Troas Bölgesi ve Parion / The Troas Region and Parion

II. Parion Tiyatrosu Mimarisi ve Tarihi

Yapının en çok kazılan bölümü *scaenae fronsu* taşıyan podyum bölümüdür. 17x42 m'lik bir alana oturtulan bu podyum bölümü iki yanında *versurae* bölümlerinden ve ortada aralarında geçişlerin bulunduğu iki dikdörtgen bölümden oluşmaktadır. Buranın arkasında oyuncuların kulisi olarak kullanılan *postscaenium*, birbiri ile bağlantılı üç bölümden oluşmaktadır. Merkez ve güneydeki

bölüme girişler eklenmiştir. *Proscenium* bölümünü oluşturan duvar ise sahne binasının önüne yerleştirilmiş ve üzerine sahne binası ile bağlantılı platform (*pulpitum*) yerleştirilerek sahne oluşturulmuştur. Moloz taşlardan yapılan bu duvarın genişliği 66 cm, açığa çıkartılan uzunluğu ise 27 m' dir. *Cavea* yaklaşık olarak 35x75m olarak ölçülmüştür. *Caveanın* en iyi korunmuş bölümü sahne binasına bakan cephe duvarıdır. 2015 yılında ilk kez orkestrada çalışma yapılmış ve orkestranın çok az

Harita 2: Parion Kent Planı / Parion City Plan

Fotoğraf 1: Parion Tiyatrosu Hava Fotoğrafı / Aerial Photo from Parion Theater

bölümü açığa çıkartılmış ancak orkestra zemininin çok yoğun şekilde tahrip edildiği görülmüştür (Ergürer ve Özer, 2016: 33- 64.) (Foto. 1, Şek. 1, 2).

Parion Roma Tiyatrosu, farklı dönemdeki değişikliklerle uzun süre kullanılmıştır. Yapının ilk kez Flaviuslar Dönemi'nde yapıldığı sonrasında MS 2. yüzyıl ikinci yarısında tekrar yenilediği yazıtlar ve arkeolojik veriler sayesinde anlaşılmaktadır. Yapının yenilediği ikinci evreden sonra en azından MS 4. yüzyıl ortalarına kadar kullanıldığı zemin seviyesinde ele geçen seramikler ve çok sayıdaki sikke yardımıyla anlaşılmaktadır. İşlevini yitiren tiyatronun MS 5. yüzyıl sonrasında çöplüğe dönüştüğü, bu sürecin MS 7. yüzyıla kadar devam ettiği yine kazı çalışmaları ile tespit edilmiştir. Yapının son evresi Geç Dönem duvarına ya da yapının farklı bölümlerine dikey bir şekilde yerleştirilen, devşirme ya da moloz taşlarla yapılmış, bulunan seramikler ve sikkeler yardımıyla 10-12. yüzyıla tarihlenebilecek duvarlardır (Ergürer ve Özer, 2016: 33- 64).

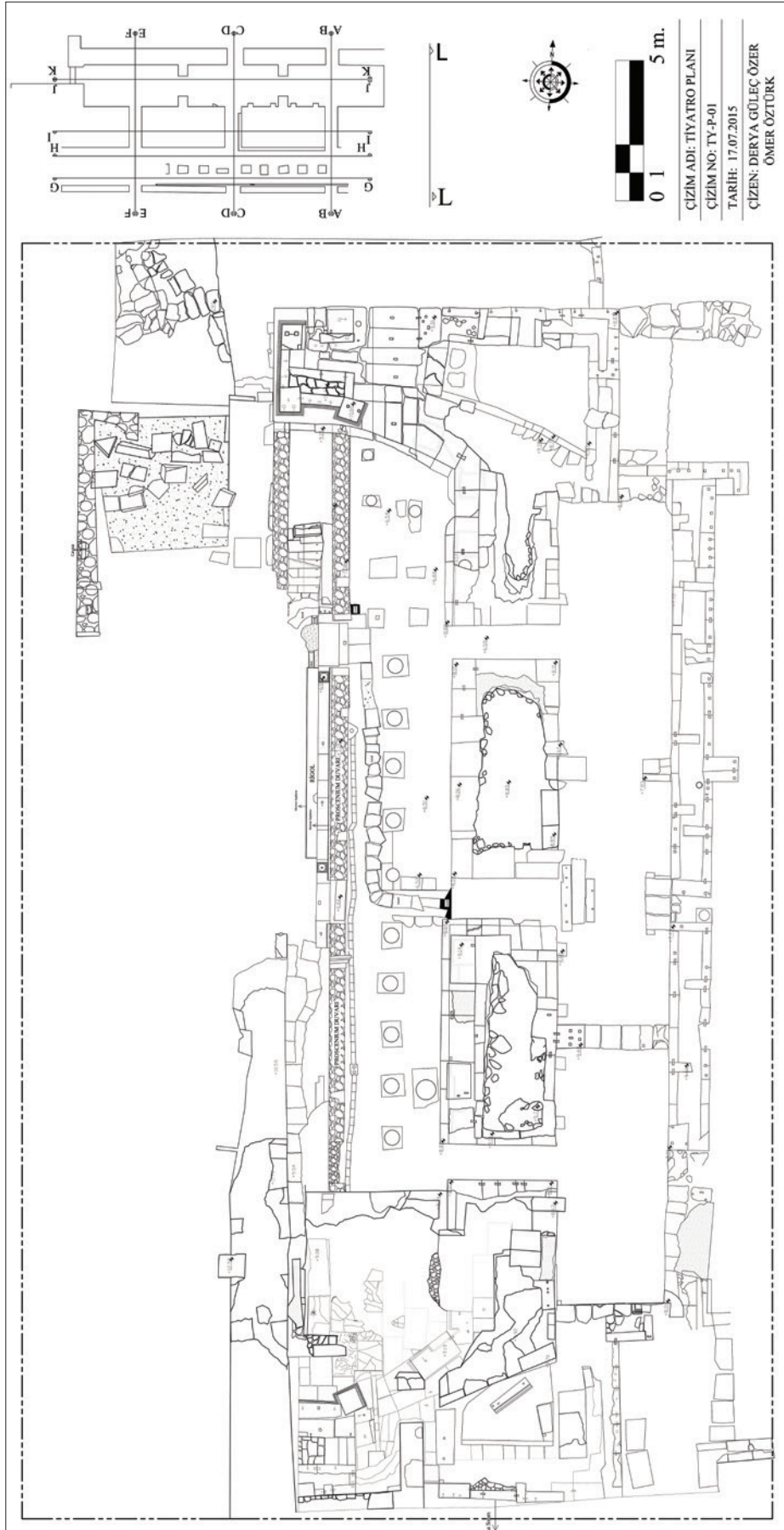
III. Gladiatör Graffitolari

Mimarisi ve tarihi süreçlerinden kısaca bahsettiğimiz tiyatrodaki asıl konumuzu oluşturan Gladiatör Graffitolari¹

¹ Antik dönemde duvarlar üzerinde yer alan graffitolari oldukça erkene giden bir geçmişi bulunmaktadır. Milnor, 2014: 1. Graffitolari Prehistorik dönemden geç antik çağına kadar

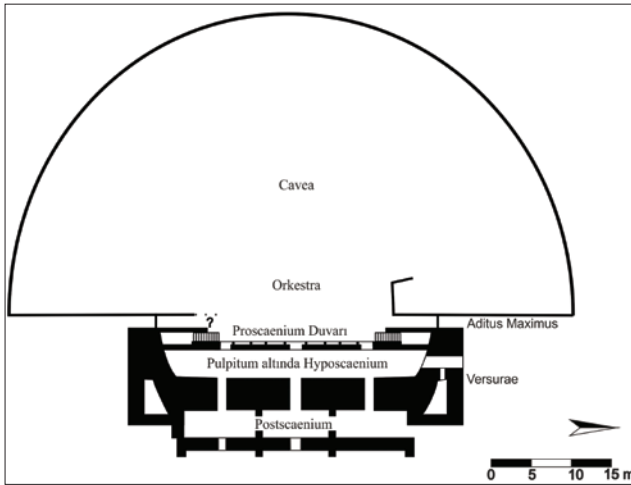
2015 yılında *caveada* tespit edilmiştir (Foto. 2). İki büyük mermer blok üzerinde görülen pictoral graffitolari, Gladiatör Oyunları ve sol profilden verilen bir yüz, bitkisel bir süsleme ve ne oldukları tam olarak anlaşılamayan diğer figürler yer almaktadır (Foto. 3, Şek. 3). Graffitolari en önemlileri Gladiatörlerdir. Roma dönemi graffitolari en fazla karşımıza çıkan tasvirlerden olan gladiatörler İtalya'da Pompeii (Cooley ve Cooley, 2004: 55- 60), Anadolu'da ise Smyrna Agora Bazilikası'nda çokça karşımıza çıkmaktadır (Bagnall vd., 2016) (Graffito olarak yapılan diğer benzer örnekler için Bkz. Golvin ve Landes, 1990: 210; Ewigleben, 2000: 132; Rumscheid, 2002: 126, Abb. 8; Garraffoni ve Funari, 2009: 188- 190, Fig. 17.2- 17.7). Parion Tiyatrosu'nda görülen Gladiatör figürleri 16- 17 cm arası değişen bir yüksekliğe sahiptir. Yüz ise 8 cm genişliğinde, 17 cm yüksekliğindedir. Üstte bulunan Gladiatörler birbirinden bağımsızdır, biri miğferli (*galea*) ve elinde kısa bir kılıç (*gladius*) tutan muhtemelen *Murmillio* (1) (Uzunarslan, 2005: 46; Nossov, 2009: 58) tipindedir (Gladiatör silahları için bkz. Uzunarslan, 2005: 44-46; Nossov, 2009: 213). Gladiatör, sola hamle yapar pozisyonda işlenmiştir. Alt kısmı tahrip edilmiş olduğu için tam anlaşılamasa da vücudunun büyük bir bölümünü koruyan uzun bir kalkana

kullanıldığı bilinmektedir, çok farklı kategorilerde karşımıza çıkan graffitolari, başlıca yazılar, çizgiler ve geometrik şekiller, sayılar/tarihler ve basit çizgiler olmak üzere dört ana grup içerisinde değerlendirilmektedirler, Keegan, 2014: ix, xiii

Şekil 1: Tiyatronun Detaylı Planı / Detailed Plan of Theater

PARION TİYATROSUN'DA BULUNAN GLADIATÖR GRAFFİTOLARI

Şekil 2: Tiyatronun Genel Planı / General Plan of Theater

Fotoğraf 2: Sahne Binasının Kuzeyi ve Cavea / Northern Side Scene Building and Cavea

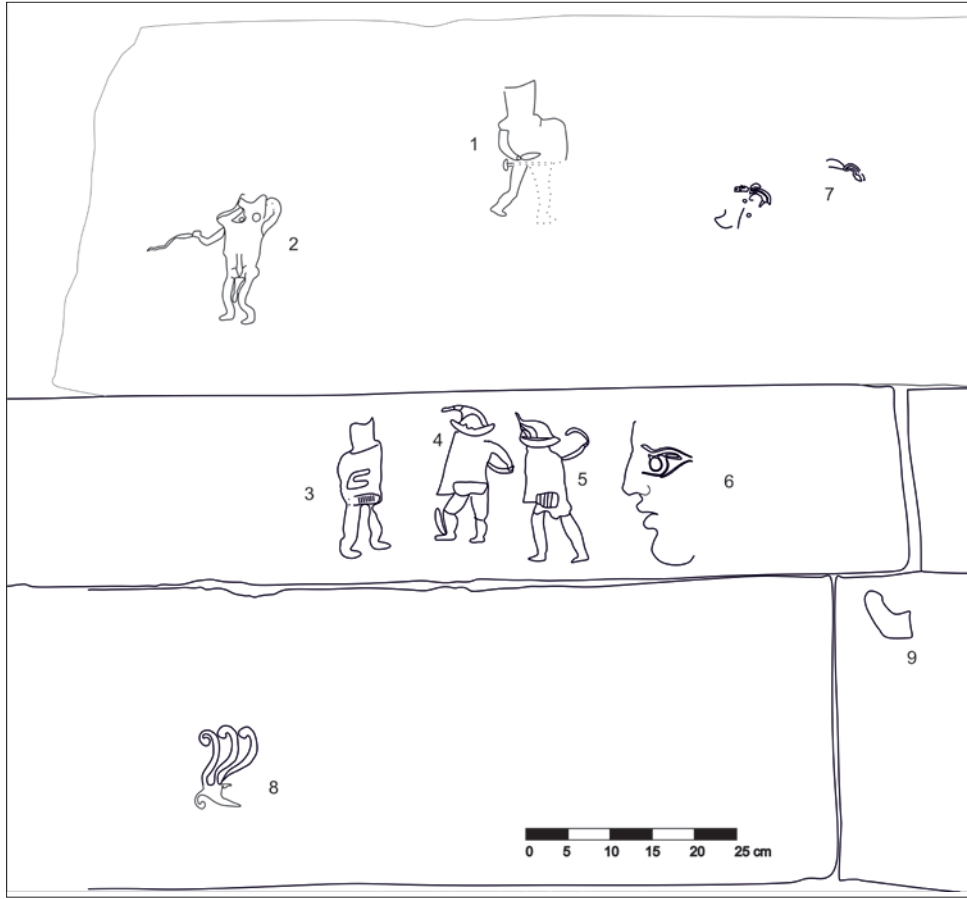

Fotoğraf 3: Gladiatör Graffitoları / Gladiatör Graffiti

sahip olduğu görülmektedir. Bu Gladiatör'ün solundaki figür (2) tam olarak anlaşılacak şekilde birlikte dikkatlice bakıldığında elinde bir kırbaç tuttuğu görülmektedir. Bu figür büyük ihtimalle dövüşler sırasında gösteri (*ludus meridianus*, Malay ve Silay, 1991: 23-24.) yapan *Paegniarius* (=Palyaço) olmalıdır (Malay ve Silay 1991: 23-24). Çünkü elinde tuttuğu şey öldürücü bir silah değildir. *Paegniariuslar* gün boyu süren ölümcül ve kanlı gösterileri izleyen izleyicileri sakinleştirme amacını gütmekteydi (Malay ve Silay: 1991, 24). Burada figür

sağa dönük ve çıplak işlenmiştir. Kafasında diğerlerinden farklı ve örneğini görmediğimiz bir miğfer olabilir. Sol kolunu kafasına doğru kaldırmıştır.

Altındaki bloktaki figürler daha detaylı ve özenli yapılmıştır (Foto. 4). Burada *Thraex* tipinde (Uzunarslan, 2005: 45; Nossov, 2009: 68) iki Gladiatör (4-5), Murmillo (3) ile savaşmak üzeredir. *Thraexler* sağ taraflarına doğru hareket etmektedirler. Öndeki figürün kalkanı ile vücudunu koruduğu, ucu kıvrık silahını (*Sica*) tuttuğu

Şekil 3: Gladiatör Graffiti'nin Çizimi / Drawing of Gladiatör Graffiti

sağ elini geriye doğru atarak hamle öncesi bir anın canlandırıldığı görülmektedir. Arkadaki *Thraex* farklı olarak sağ elini yukarı doğru kaldırmıştır. İki Gladiatör'de de miğfer (*galea*) oldukça güzel işlenmiştir. Bu figürlerin karşısındaki *Murmillio*'nun sonradan tahrip edildiği görülmektedir. Elinde kılıcı ve vücudunu koruduğu kalkanı ile *Thraexler*'in karşısında yer almaktadır.

Bu blok üzerinde en ilgi çekici olanı profilden verilen yüzdür (6). Oldukça etkileyicidir. Yüzün dış hattı tek bir kazıma ile verilmiştir. Göz ise oldukça ayrıntılıdır. Göz bebeği ve gözün çevresi belli edilmiştir. Bu tür profilden işlenen yüz graffiti Roma'da (Jashemsky ve Meyer, 2002; Cooley, 2012: 111) daha karikatürist bir üslupla işlenen ve "Rufus Est" bu Rufus'tur lejandının

Fotoğraf 4: Graffiti'lardan detay / Detail from Graffiti

Fotograf 5: Parion Tiyatrosu'ndan Yazıtlı Bloklar / *Inscriptions from the Theater of Parion*

yer aldığı Pompei Mysteries villasında, Anadolu'da Aphrodisias (Chaniotis, 2011: 204, fig.10.6) ve Smyrna'da çokça görülmektedir (Bagnall vd., 2016: 111, D. 8.4, 163, D.12.2). Parion Tiyatrosu'nda görülen portreyi diğerleri ile karşılaştırdığımızda daha plastik ve anatomiye uygun olarak işlendiği görülmektedir. Bu yüz muhtemelen dövüşe tanıklık eden bir kişiyi simgeliyordu. Bunlar dışında yarım bırakılmış hayvan figürleri, bitkisel motifler ve anlaşılamayan graffitolarda da görülmektedir (7-9).

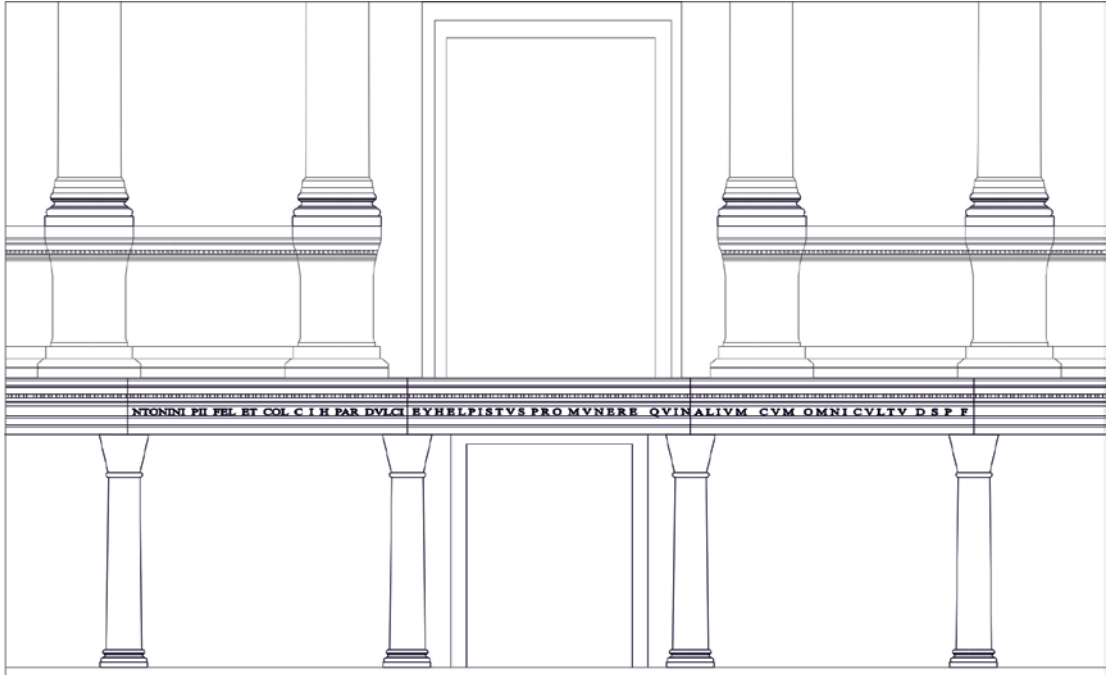
IV. Tartışma ve Sonuç

Gladiatör Dövüşleri ve vahşi hayvan gösterilerinin (*venationes*), Roma Döneminde Anadolu'da da ilgi gördüğü ve bu amaçla Kyzikos, Pergamon ve Anazarbos ve Laodiceia'da amphitheatrumların yapıldığı bilinmektedir. Sagalassos, Ephesos, Assos, Pınara, Balbura ve Priene gibi kentlerde de bu gösteriler için tiyatrolarında ufak değişiklikler yapılmıştır (Ferrero, 1990: 160, 161). Parion Tiyatrosu'nda *cavea* ve orkestra'nın çok az bir bölümü ortaya çıkarılsa da *aditus maximus* bölümünün kapatılması², orkestra

zemininin tahrip edilmesi ve *cavea*'da bir koridorun oluşturulması oyunların tiyatro harici düzenlenmesi için yapılan değişiklikleri bize göstermektedir. Mimari yanında tiyatrodan ele geçen küçük buluntular gladiatör dövüşleri hakkında bazı ipuçları vermektedir. Tiyatro'da *scaenae frons* podyumunun kuzeyinde *versurae* olarak adlandırılan bölümde 2013- 2014 yılında yürütülen çalışmalarda çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Seramikler, sikkeler, cam ve kemik objelerin yanında çok sayıda metal obje de bu alanda ortaya çıkarılmıştır. Metal objelerin çoğunluğu tıp aletidir. Bu buluntular değerlendirildiğinde kentte kazısı yapılan alanlar içinde en çok tıp aleti bulunan sektörün tiyatro olduğu görülmüştür (Çelikbaş, 2016a: 128; Çelikbaş, 2016b: 215- 218). Bu da oyunlar sırasındaki yaralanmalarda acil tıbbi müdahalelerin tiyatrodan yapıldığını düşündürmektedir.

Kazılarda mimari değişimler ve küçük buluntularla elde ettiğimiz zayıf bilgiler yanında Tiyatro'da 2015 yılında ele geçen yazıtlı arşitrav blokları bize kesin bir bilgi vermesi açısından değerlidir (Foto. 5). Tiyatro *proscenium* duvarının önünde bulunan bu bloklar, sütunların üzerine gelerek *proscenium* cephesini oluşturuyordu (Şek. 4). M. H. Sayar tarafından incelenen yazıt,

² Parion Antik Kenti su sistemlerini çalışan M. D. Yılmaz, bu değişikliklerin tiyatrodan, Gladiatör Dövüşleri yanında, Kolymbethra (Su Gösterileri) için de kullanılmış olabileceğini belirtmiştir, Yılmaz, 2016: 72- 75

Şekil 4: Sahne Binasının Restitüsyonu / Restitution of the Scene Building

AJNTONINI PII FEL ET COL C I H PAR DVLCI
EYHELPISTVS PRO MVNERE QVIN
ALIVM CVM OMNICVLTV DSP F

[----A]ntoninus Pius Felix ve Gemella Iulia Hadriana Pariana kolonisinin selameti için Euhelpistus beş yılda bir yapılan munera (gladyatör dövüşleri) için (bu eseri) tüm süsleriyle birlikte kendi parasıyla yaptırdı. şeklinde çevrilmiştir (Sayar 2016: 204). Yazıt Commodus Döneminde Parion'da Gladiatör Dövüşlerinin yapıldığını belgelemiştir. Yazıtta oyunların beş yılda bir yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu da bize bu tür oyunların oldukça pahalı organizasyonlar olabileceğini ve her zaman yapılamadığını da göstermektedir. Konu hakkında yazıtın eksik blokları tamamlandığında yeni bilgiler edinmemiz mümkün olabilecektir.

Ayrıca Parion'da ele geçen iki Gladiatör steli de (Başaran, 2001: 19- 24) kentte Gladiatör oyunlarına verilen önemi gösteren kayda değer diğer bulgulardır. Muhtemelen bu stellerin sahipleri dövüşlerini oyunlar için düzenlemeler yapılan Parion Tiyatrosunda yapmaktaydı. Gladiatör Dövüşleri olmasa da bir başka yazıtta Parion'da Roma başrahibi Aelius Iulianus'un desteklediği hayvan avı gösterilerinin yapılması kentte bu tür etkinliklerin sevildiğini gösteren bir başka belgedir (Frisch, 1983: 18; Ögüt, 2006: 28). Bu yazıt Parion'da sadece gladiatörlerin birbirileriyle değil hayvanlarla dövüştüklerini de belgelemesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak asıl konumuzu oluşturan graffitolarda yanında, oyunlar için tiyatro *cavea*sında ve *aditus maximus* bölümünde yapılan mimari değişiklikler, *proscenium* cephesinde yer alan yazıtlar, kentte ele geçen steller, Parion ve Tiyatrosu'nda Gladiatör dövüşlerinin ve hayvan gösterilerinin yapıldığını, bu gösterilerin başka kentlerde olduğu gibi Parion'da da Roma Dönemi'nin günlük yaşamının bir parçası olduğunu göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Kaynakça

- BAGNALL, R. S., KİM, R. C. ERSOY, A., TANRIVER, C., YOLAÇAN, B. 2016.
Graffiti From The Basilica in the Agora of Smyrna, New York: New York University Press
- BAŞARAN, C. 2001.
Parion'dan İki Gladyatör Steli, (Ed. C. Özgünel, O. Bingöl, V. İdil, K. Görkay, M. Kadıoğlu), *Günüşiğinde Anadolu: Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar* (s. 19-24).
- BAŞARAN, C. 2009.
"B. Tiyatro", Parion 2007, *KST 30- 1*. Cilt, 53- 55, Ankara.
- BAŞARAN, C. 2010.
"C. Tiyatro", Parion 2008 Kazıları, *KST 31- 1*. Cilt, 396- 398, Ankara.
- BAŞARAN, C. 2011.
"C. Tiyatro Çalışmaları", Parion 2009 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST 32- 1*. Cilt, 285- 287, Ankara.
- BAŞARAN, C. 2013.
Kazı ve Sondaj Çalışmaları, (Ed. C. Başaran), *Parion: Antik Troas'ın Parlayan Kenti*, (s. 37- 41).
- BAŞARAN, C., KELEŞ, V., KASAPOĞLU, H., ERGÜRER, H. E. 2012.
"5. Tiyatro Çalışmaları", Parion 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST 33- 1*. Cilt, 26- 28, Ankara.
- BAŞARAN, C., KELEŞ, V., KASAPOĞLU, H., ERGÜRER, H. E. 2013.
"3. Tiyatro", Parion 2011 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST 34- 2*. Cilt, 2013, 350- 351, Çorum.
- BAŞARAN, C., KELEŞ, V., KASAPOĞLU, H., ERGÜRER, H. E. 2014.
"Tiyatro", Parion 2012 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST 35- 3*. Cilt, 400- 401, Muğla
- CHANİOTİS, A. 2011.
Graffiti in Aphrodisias: Image-Text-Context, (Ed. J. Baird, C. Taylor), *Ancient Graffiti in Context*, (s. 191- 207), London: Routledge.
- COOLEY, A. E., COOLEY, M. G. L. 2004.
Pompeii A Sourcebook, London: Routledge.
- COOLEY, A. E. 2012.
The Cambridge Manual of Latin Epigraphy, Cambridge: Cambridge University Press.
- ÇELİKBAŞ, E. 2016a.
2005- 2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir- Kurşun) Buluntuları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- ÇELİKBAŞ, E. 2016b.
Parion Tiyatrosu Metal Eserleri, (Ed. C. Başaran, H. E. Ergürer), *Parion Roma Tiyatrosu, 2006- 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları* (s. 209-243), Ankara: İçdaş Yayınları.
- ERGÜRER, H. E. 2013.
D. Tiyatro, (Ed. C. Başaran), *Antik Troas'ın Parlayan Kenti: Parion, 1997- 2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları* (s. 77- 86), İstanbul: Ege Yayınları.
- ERGÜRER, H. E., ÖZER, D. G. 2016.
Parion Mimarisi, (Ed. C. Başaran- H. E. Ergürer), *Parion Roma Tiyatrosu, 2006- 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları* (s. 33-64), Ankara: İçdaş Yayınları.
- ERGÜRER, H. E., Yıldızlı, M. 2014,
Parion Tiyatrosu 2006-2013, (Ed. H. Kasapoğlu, M. A. Yılmaz), *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı* (s. 139-157), Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- EWİGLEBEN, C. 2000.
'What these women love is the sword': The Performers and their audiences, (Ed. E. Köhne, C Ewigleben), *The Power of Spectacle in Ancient Rome, Gladiators and Caesars* (s. 125-139), London: British Museum Press.
- FERRERO, D. B. 1990.
Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları, (Çev. E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti.
- FRİSCH, P. 2013.
Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, 25: Die Inschriften von Parion, IGSK 25, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.

- GARRAFFONİ, R. S., FUNARİ, P. P. A. 2009.
Reading Pompeii's Walls; A Social Archaeological Approach to Gladiatorial Graffiti, (Ed. T. Wilmott), *Roman Amphitheatres and Spectacula: a 21st- Century Perspective*, BAR S1946, (s. 185-193), England: British Archaeological Reports.
- GOLVİN, J. C. LANDES, C. 1990.
Amphitheatres Gladiateurs, France: Ed. du CNRS
- JASHEMSKİ, W. F., MEYER F. G.
The Natural History of Pompeii, Cambridge: Cambridge University Press.
- KEEGAN, P. 2014.
Graffiti in Antiquity, London: Routledge.
- KELEŞ, V. 2008.
İlk Bulgular Işığında Parion Tiyatrosu, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 128, 45-56.
- MALAY, H., SILAY, H. 1991.
Antik Devirde Gladyatörler. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- MİLLER, M. 1970.
The Sicilian Colony Dates, New York: New York University Press.
- MİLNOR, K. 2014.
Graffiti and the Literary Landscape in Roman Pompeii, Oxford: Oxford University Press.
- NOSSOV, K. 2009.
Gladiator, Rome's Bloody Spectacle, Oxford: Osprey Publishing.
- ÖĞÜT, S. P. 2006.
Principatus Dönemi Küçük Asya'sında Gösteriler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- PAUSANİAS, 1918.
Description of Greece, Vol. IV (Books 8.22-10: Arcadia, Boeotia, Phocis and Ozolion Locri), (Trans. W. H. S. Jones), Boston: Harvard University Press.
- RUMSCHEİD, J. F. 2002.
Gladiatoren in Mylasa, *AA 2001*, 115- 136, Berlin.
- SAYAR M. H. 2016.
Tiyatro'da Ölüm: Parion Tiyatrosu'nda Gladyatör Dövüşleri, (Ed. C. Başaran, H. E. Ergüner), *Parion Roma Tiyatrosu, 2006- 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları* (s. 201- 207), Ankara: İçdaş Yayınları.
- SEAR, F. 2006.
Roman Theatres: An Arcitectural Study, Oxford: Oxford University Press.
- STRABON, 2012.
Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap. X-XII-XIII-XIV, (Çev. A. Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- TACTİCUS, 1923.
Aeneas Tacticus, Asclepiodotus and Onasander (Translated by Illionis Greek Club), Boston: Harvard University Press.
- TSETSKHLADZE, G. R. 2006.
Revisiting Ancient Greek Colonisation, (Ed. G. R. Tsetskhladze), *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas*. Vol. 1, (s. 23-63), Boston: Brill.
- UZUNASLAN, A. 2005.
Antik Roma'da Gladyatör Oyunları, *SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:12, 15-58, Isparta.
- YILMAZ, M. D. 2016.
Parion Tiyatrosu Su Sistemi ve Orkestra İşlevi Üzerine Değerlendirme (Ed. C. Başaran- H. E. Ergüner), *Parion Roma Tiyatrosu, 2006- 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları* (s. 65-76), Ankara: İçdaş Yayınları.